Mitől fél a költő?

NAGY GÁSPÁR: HALÁNTÉKDOB CÍMŰ VERSESKÖNYVÉRŐL

„A halánték egyszerűen — mint minden embernél — a legérzékenyebb pontom,... oda kisebb ütés is halálos, és *mégsem menekíthető minden áron*" — olvashattuk nemrég Nagy Gáspár mély költői etikára utaló szavait Görömbei András riportjában (Alföld, 1977. 4. sz. 45. p.). Most, amikor magát a kötetet is kézbe vehetjük, az utóbbi évek talán legszebb kötetcímén akad meg a szemünk. *Halántékdob* — milyen gazdag képzettársításokat hordozó cím! „A halánték — írja a Czuczor—Fogarasi szótár — a homlok két oldalán, a szemek mögötti rész, ahol a koponya legvékonyabb, s ennél fogva az oda irányzott erősebb ütés hamar halált okoz." Megjegyzik még, hogy nevét talán a *halás-*, *halandás*tól vette. Mindenesetre így, a *halál* szógyökével is csábító szóösszetételt rejt magában. A cím utótagja, a *dob* is erős érzelmi töltetet hordoz. Érdekes, hogy a törökben például a vele rokon *top* szó *labda, golyó,* sőt *ágyú* jelentésű. Bármelyik jelentéssel társítjuk az előtagot, egy kis kombinációs játékkal jól átláthatjuk a cím értelmi-érzelmi holdudvarát. A kongeniális borítólap tanúsága szerint Urai Erikát is ez a képiség ragadta meg. Ugyanakkor benne rejlik a gondolkodó, fejét támasztó, halántékán ujjaival idegesen doboló ember feszültsége. Végül pedig — és ettől igazán találó — benne van még mindaz, amit már nem a kritikus, hanem maguk a versek mondanak.

Fenyegetettség, féltés szólal meg a *Ha följutunk*... soraiban: „Még bilincset sírnak összetett kezünkre, még koszos / havat lavináznak fölénk, / még vallatnak a rendőrprofesszorok." A szemlélődő, töprengő ember világába törő külső, fizikai erőszak jelein még akkor is megborzong, ha nem őt érintik közvetlenül: „... mindig felkavar / ha fegyverek / szólnak vad után // ki vadakra lő / az rám is lőhet egyszer." (Őszi vers.) Ebben és más versekben is a halálra szánt áldozatot félti, miközben kitartóan perel az erőszak ellen. Az irodalmunkban sajnos immár művészi archetípussá váló vértanú költő lélekharangját kongatja ez az önmaga küldetésének mítoszt teremtő ifjú. Kétségbe is vonnám ezt a látszólag személyes élményeket nélkülöző magatartást, ha a szerepjátszás nem lenne következetes és a ripacs tűnne elém, de Nagy Gáspár esetében igenis felelős hangot érzek, fedezete pedig maga a valóság, amit meg akar változtatni. A versek többségében megfigyelhető erős mitizálás nem a nietzschei értelemben vett zseni arisztokratikus kultuszával, hanem egy közösség tolmácsául vállalkozó költő eszközével szól az olvasóhoz. Napjaink fonák mártíromságára célozva tudatosan idézi *Radnótit* (Pár sor), a Reformáció genfi emlékműve előtt hazát, gondolatot féltő *Illyést* (A halántékon lőtt versek emlékműve mögött). Ez a féltés talán nem is indokolatlan, mert „... roncsidő / jön törött halánték, / egykedvű fűkaszálógép nyír, / kinyír, lenyírná boldogan szívünkről az elemi zöldet, letörölné a vérpirosat / és megidézné a falfehéret: a megadást / egyedül." (Éji sóhaj.) A *Pilinszkyt* sejtető „cellacsíkú ing" (Térkép kiterítve) a szabadon is mások bezártságát érző költő szorongásának ad hangot csakúgy, mint a kötet talán legszebb versének a cím motívumát őrző sorai: „dobverőkínban / reszket bőröm börtöne." (Az éjszakában.) Komor színekkel festi a szorongás valódi okaira derítő értékelés, valamint a sürgető cselekvés lehetetlenségét: „minden egy más-világból / látható csak tisztán, ahol rettentő / agyroncstelepeken a latolgatás tűnik / a legjobb narkózisnak... / helybenzsákfutós korban." (Ködhimnusz.)

Sóhaja, vágyódásai nem a múlt, hanem a múlt ma is fontos értékeinek mentéséről, tanúságairól szólnak (Világtemető, Lüktetés a hullaházban stb.). A gondolkodói lét bizonytalanságának érzetét (Hóharmat kora, Utolsó hómező) olykor a Vörösmarty Előszavára visszacsengő „most tél van és csend és hó és halál" bizonyossága dermeszti meg: „... tudom, hogy reggelre / tél lesz a parancsnok" (Őszi vers).

Az említett riportban a költőelődök és kortárs művészek pusztulását figyelmeztetésnek érzi, s ebben a társadalmi traumákat föloldani akaró művész intésének és és halálának hasztalanságát panaszolja fel. „A meghalók, a meghalni készülők elé egyenként nem állhatunk oda, a dolgokon máshol kellene igazítani." Verseskötetének mottójában, amit nyugodtan értelmezhetünk perorációnak is, a költőnek megadatott egyetlen harci eszköz hatástalanságáról ír le hatásos sort: „írni / a szó egyetemes súlytalansági állapotában" (Hétparancsolat). Efelett érzett fájdalma, ezért érzett aggódása mondatja vele, „érzem: / valaki fél e történelemben." (Csak nézem Olga Korbutot.)

Nagy Gáspár dob-koponya-zörejei között azonban szerencsére oldottabb, lágyabb hangok is hallhatók, bár olykor még e természeti szépséget, szerelmet, családi meleget lélegző írások nyugalmát is meg-megremegteti a külvilág (Éji sóhaj, Térkép, kiterítve). A Leírom... című játékos-komolyan meg tudja újítani a szerelem dolgáról szóló kifejezésformákat is (Lebegve már, Legvégül).

A kötet egészére jellemző a nagy nyelvi műveltség és hajlékonyság is. Ez sosem válik öncélúvá, biztosítéka egy gazdag érzelemvilágú, súlyos gondolatokkal viaskodó alkat. Nagy Gáspár stílusát számos nagy író vonzása befolyásolta. Úgy tűnik, hogy a korábbinál egységesebb ez a kötete. Róla és Pintér Lajosról szóló, jóindulatú és lényeglátó írásában néhány évvel ezelőtt Tornai József még Nagy László és Juhász Ferenc „népies-látomásos" iskolájához sorolta költőnket (Forrás, 1976. 4. sz. 75—77. p.). Különbözésre, egyénibb stílus kialakítására buzdító sorai nem maradtak hatás nélkül. Azóta talán kevésbé szorul Nagy Gáspár arra, hogy új és merész mondanivalóját bevett példaképeket utánozva fogadtassa el. Úgy tűnik, hogy ez az újabb kötet önálló kifejezésformák kutatásáról is tanúskodik, ahol a még jelenlevő és szándékos imitáció (Variációk, „Jézusos, fejlehajtva", Jékely Zoltán tenyerébe) inkább csak a felülmúlás lehetőségével kacérkodó, játékos versengést szolgálja.

A költő kétségtelen erényei mellett zavarba ejtően hosszú az a névsor, amit a versek címzettjeiből, aposztrofáltjaiból állíthatunk össze. Minden második verse ajánlott. Dantén, Petrarcán, Janus Pannoniuson és Shakespear-en kezdve Mikesen, Petőfin át Kormosig, Sütőig, Latinovitsig és Huszárikig ível a sor. E nemcsak Nagy Gáspárnál megfigyelhető szellemidézéssel kapcsolatban két veszélyes következményre érdemes fölfigyelni. Az egyik, hogy a hivatkozás természetszerűen magával hozza nemcsak a címzett gondolatvilágával, hanem gyakran a stílusával való azonosulást is. Ezt viszont vagy az egymással ellentétes stílusformák ékeit veri a kötet egyes darabjai közé, vagy — egy versen belül — szétfeszíti, széthullásra ítéli a még nem eléggé önálló művet. Az előbbire példa lehet „Az éjszakában" racionálisan kimért, higgadt, pilinszkys hangneme és a „Szálla alá poklokra" Juhászt idéző, túlcsorduló korlátlansága. Nem lényegtelen az sem, hogy az ajánlott vers kezdő költők kezében az utóbbi években egyre inkább az érvényesülés, a művészi csoportokba való bebocsáttatás kulcsa, jelképe lett. Kortársaival kapcsolatban Nagy Gáspárnak eddig sem volt, ezután sem lesz szüksége ilyen „poszthumanista" eszközökre, a captatio benevolentiae-nek erre a sajátos vadhajtására. Félő viszont, hogy a barátságnak, az eszmei, sorstársi vállalásnak ezt a felszínes formáját kötete nyomán még inkább követhetik.

Köszöntöm Nagy Gáspár második kötetét. Olyan költő erősödését érzem benne, akinek láthatára elég tág a múlt és a jelen európai és nemzeti értékeinek meglátására, láttatására, védésére. Érzékenysége, őszinte, igaz szándéka vitathatatlan. A többit — a tehetség megvan hozzá — kiteljesítik majd a következő évek és kötetek. *(Magvető, 1978.)*

TÉGLÁSY IMRE